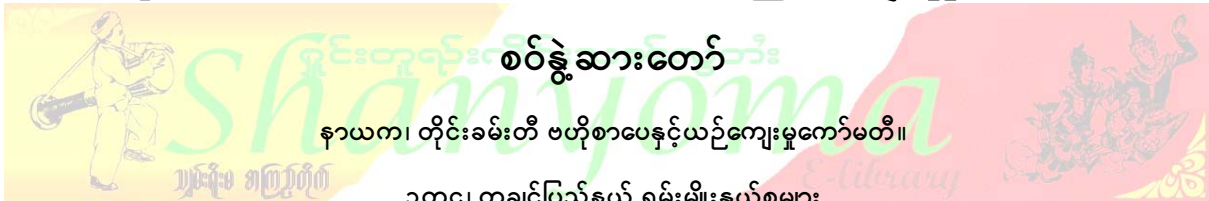

တိုင်းခမ်းတီ ရှမ်းတိုင်းရင်းသားတို့၏ သမိုင်း၊ ဘာသာ၊ စာပေ၊ ယဉ်ကျေးမှုစာတမ်း

ကျိုင်းတုံမြို့ ရှမ်းနှစ်သစ်ကူးပွဲ(၂၀၁၂ ခုနှစ်)တွင် ဖတ်ကြားခဲ့သည့်
"ရှမ်းအမွေအနှစ်စာတမ်းဖတ်ပွဲ"မှ စာတမ်းများစာအုပ်မှ ပြန်လည်ရိုက်နှိပ်သည်။
ဤစာအုပ်ကို အေးပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်မှ ၂၀၁၃ ခုနှစ်တွင် ပုံနှိပ်သည်။

ဆင်းသက်လာပုံ သမိုင်းကြောင်းအကျဉ်း

သက္ကရာဇ် ၁၁၀၀(၁၀၀၀)ခန့်တွင် တိဘက်အနွယ်ဝင် စင်ဇေယျထိတာနှင့်အပေါင်းအပါ (၁၀၀၀)ကျော်တို့သည် နောင်အခါ ခမ်းတီလုန်ဒေသဟုခေါ်တွင်မည့်နေရာသို့ ရောက်ရှိလာပြီး မန္တရာဇ်တိုင်းကို တည်ထောင်ခဲ့ပါသည်။ ဘီစီ ၆၀၀ မတိုင်မီတွင် စုနိုင်ငံ ရှမ်းတိုင်းပြည်ရှင် စင်ဖထျန်(ခေါ်)ခမ်းတီထျန်တို့အဖွဲ့ ရောက်ရှိလာပြီး စင်ဇေယျထိတာမှ ဆင်းသက် ပေါက်ဖွားလာသော တိဘက်အနွယ်ဝင်များနှင့်ပေါင်းစပ်သွားရာမှ ခမ်းတီလုန်များ ဟူသော လူမျိုးတစ်မျိုးအဖြစ် ဖြစ် ပေါ်လာခဲ့ပါသည်။ မန္တရာဇ်တိုင်းပြည်လည်း ခမ်းတီပြည် ဖြစ်လာခဲ့ပါသည်။ ယင်းလူမျိုးများသည် အခါတစ်ပါး၌လည်း မင်းမဲ့တိုင်းပြည် ဖြစ်ပြီး ဖရိုဖရဲ တစ်ကွဲတစ်ပြား ဖြစ်နေကြရာ ဘီစီ(၉၆၂)တွင် တိဘက်ပြည်မှာ ရသေ့တစ်ပါး ထပ်မံ ရောက်ရှိလာပြီး တောရွာသူ စွဲကိန္နရီနှင့်ဖူးစာဆုံပြီး ဒေသခံလူများကို ပြန်လည်စုစည်းနိုင်ခဲ့ပါသည်။ ၎င်းတို့နှစ်ဦးမှ သား တစ်ယောက်နှင့်သမီးတစ်ယောက် ထွန်းကားလာခဲ့ပါသည်။ ၎င်းမှဆင်းသက်လာသော အိုက်စလုံမုံ၊ ညီပက်ကန်၊ ဆမ်းပါ လနှင့်ဆိုင်စဟျန်းတို့ညီအစ်ကိုလက်ထက် ရောက်လာသောအခါ ခမ်းတီပြည်မြောက်ပိုင်းကို (မိုင်းကျီ)၊ တောင်ပိုင်းကို (မိုင်းလန်း)ဟု နှစ်ပိုင်း ပိုင်းခြားကာ မိုင်းကျီနယ်ကို အိုက်စလုံမုံနှင့်ဆမ်းပါလတို့နှစ်ဦး အုပ်ချုပ်ပြီး မိုင်းလန်းနယ်ကို ညီ ပက်ကန်နှင့်ဆိုင်စဟျန်းတို့က အုပ်ချုပ်ခဲ့ပါသည်။

ဘီစီ(၄၅၅)တွင် ထပ်မံ၍ တိဘက်အနွယ်ဝင် အိုက်တွမ်းနှင့်ကမ်းယံတို့ ရောက်ရှိလာပြီး ခမ်းတီလူမျိုးများနှင့် ပေါင်းစပ်သွားသည်။ ခမ်းတီထျန်ကို အစွဲပြု၍ ခမ်းတီလူမျိုးဟုခေါ်ဝေါ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ နောက်ထပ်အယူအဆတစ်ခု မှာ ခမ်းတီလုန်ဒေသတွင် ရှေးအခါက ရွှေပင်ကြီးပေါက်ရောက်ခဲ့သဖြင့် ၎င်းကို အစွဲပြု၍ ခမ်းတီလူမျိုးဟု ခေါ်ဝေါ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ ရှေးက ခမ်းတီလူမျိုးများသည် ယုယ၊ တုတ်ဟောင်၊ ပန်ဆူ၊ နောကျီ၊ နောမိုင်း၊ အင်ပိတ်၊ အင်ပွယ်တို့ဖြစ်ကြ ပါသည်။

ခမ်းတီရမ်း (တိုင်းခမ်းတီ)ဟု ဖြစ်ပေါ်လာခြင်း။

အေဒီ(၂၂၆)ခန့်တွင် အိုက်လောနိုင်ငံမှ ရှမ်းမင်းသား စင်ကျမ်မိန်းဟိန်းဟောက်သည် စစ်သည်ဗိုလ်ပါအင်အား (၁၁၀)ဖြင့် ခမ်းတီပြည်သို့ လာရောက်နေထိုင်ခဲ့ပါသည်။ ထိုရှမ်းအဖွဲ့ကြီးသည် မြို့ပြယဉ်ကျေးမှုကို ခမ်းတီပြည်၌ စတင် ထူထောင်ခဲ့ပါသည်။ ၎င်းနောက် အေဒီ(၈)ရာစုမှ (၁၃)ရာစုအတွင်း ရှမ်းအနွယ်ဝင်များ ခမ်းတီလုန်ပြည်သို့ အသီးသီး အ သုတ်လိုက် ရောက်ရှိလာခဲ့ပါသည်။ ထိုအချိန်မှစ၍ ခမ်းတီပြည်ကြီးတွင် ရှမ်းယဉ်ကျေးမှုလေ့ထုံးတမ်းများ လွှမ်းမိုးလာခဲ့ ပါသည်။ ခမ်းတီလူမျိုးများနှင့်ရှမ်းလူမျိုးများ တဖြည်းဖြည်း သွေးရောနှောပေါင်းစပ်လာပြီး ခမ်းတီရမ်းလူမျိုးများ၊ တိုင်း ရှမ်းအနွယ်ဝင်များ ဖြစ်လာခဲ့သည်။ ဤသို့ဖြင့် ခမ်းတီနှင့်ရှမ်းများ သွေးရောနှောပေါင်းစပ်ကာ တိုင်းခမ်းတီ(ခမ်းတီရမ်း) ဟူ၍ ဖြစ်ပေါ်လာခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ခမ်းတီလုန်ပြည်သို့ ရှမ်း(တိုင်း)များ ရောက်ရှိလာခြင်း

ရှမ်းတို့၏မြို့ပြနိုင်ငံ မိုင်းမော်လုံ အားကောင်းသော အေဒီ(၇၅၄)နှင့်(၇၆၃)ကာလတွင် မိုင်းမော်လုံကေရာဇ် စင်ခွန်လူးဖုံးသည် ရှမ်းမျိုးနွယ်များရှိရာ ဒေသများကို လိုက်လံသိမ်းသွင်း စုစည်းရာမှ ခမ်းတီပြည်သည်လည်း မိုင်းမော် လုံလက်အောက်ခံနယ်မြေ ဖြစ်လာခဲ့ပါသည်။ ရှေးဦးစွာ ခမ်းတီပြည်သို့ အေဒီ(၇၉၀)တွင် တိုင်းမိုင်းနေ မျိုးနွယ်စုများ ရောက်ရှိလာပါသည်။ အေဒီ ၁၂၃၅ တွင် ကိုဘလိုင်ခန် တိုက်ခိုက်မှုကြောင့် မိုင်းမော်လုံ ပျက်စီးခဲ့ရာ ထိုမိုင်းမော်လုံမှ တိုင်းမိုင်းစေ၊ တိုင်းမိုင်းစေခွန်မျိုးနွယ်များ ခမ်းတီပြည်သို့ ရောက်ရှိလာခဲ့ကြပါသည်။ အေဒီ(၁၃၁၅)ခုနှစ်ခန့်တွင် မိုင်း မော်လုံဘုရင် စင်ဆေခန်ဖ၏ညီတော် မိုင်းကောင်းစော်ဘွား စင်ဆမ်လုန်သည် စစ်သည်ဗိုလ်ပါ အလုံးအရင်းနှင့်စာပေအနု ပညာရှင်များအပါအဝင် ခမ်းတီပြည်သို့ ရောက်ရှိလာသည့်အတွက် ၎င်းအချိန်မှစ၍ ခမ်းတီရမ်းတို့၏စာပေယဉ်ကျေးမှု များ ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်လာခဲ့ပါသည်။

ရှမ်းတို့၏စာပေစကား ယဉ်ကျေးမှုနှင့်လေ့ထုံးတမ်း ဘက်စုံဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်လာခဲ့သည့်အပြင် ပြည်ပရန်အန္တ ရာယ်များ ကင်းရှင်းပြီး တိုင်းပြည်တည်ငြိမ် အေးချမ်း၍ စီမံအုပ်ချုပ်မှုများ ကောင်းမွန်လာခဲ့ပါသည်။ ထိုစင်ဆမ်လုံလက် ထက်မှစ၍ စင်ဆမ်လုံနှင့်အတူ ခမ်းတီပြည်သို့ လိုက်ပါလာခဲ့ကြသော ရှမ်းမျိုးနွယ်များဖြစ်သည့်မိုင်းစေ၊ မိုင်းစေခွန်၊ မိုင်း လန်း၊ မိုင်းယတ်နှင့်စောစောကတည်းက ရောက်နှင့်နေသော မိုင်းနေတို့သည် ခမ်းတီပြည်တွင် နယ်မြေများ သတ်မှတ်၍ ခွဲခြားအုပ်ချုပ်ခဲ့သဖြင့် ခမ်းတီပြည်တွင် မိုင်းနေ၊ မိုင်းစေ၊ မိုင်းစေခွန်၊ မိုင်းလန်းနှင့်မိုင်းယတ်စော်ဘွားနယ် ငါးနယ် ခွဲခြား ၍ အုပ်ချုပ်ခဲ့ကြပါသည်။

အေဒီ(၁၄၂၇)နှင့်(၁၇၅၅)အတွင်း မိုင်းလန်းနယ်အရေးအခင်းကြောင့် မိုင်းလန်းမျိုးနွယ်စုများ အုပ်စုနှစ်ခု ကွဲ
သွား၍ မိုင်းလန်းနယ်မှ ခွဲထွက်ပြီး သီးခြားမိုင်းလန်းနယ် ထူထောင်လာခဲ့သဖြင့် စော်ဘွားနယ် ခြောက်ခုဖြစ်လာခဲ့သည်။
၎င်းအပြင် အေဒီ(၁၇၂၉ မှ ၄၅)တွင် လုန်းကျိန်းနှင့်အေဒီ (၁၇၈၆)တွင် လုတ်ခွန်မျိုးနွယ်စုတို့ ခမ်းတီပြည်သို့ ထပ်မံရောက်
ရှိလာသဖြင့် စော်ဘွားနယ်(၈)နယ် ဖြစ်လာခဲ့ပါသည်။ အေဒီ(၁၇၈၆ မှ ၁၈၅၄)အတွင်း ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သော လုန်းကျိန်းနှင့်
လုတ်ခွန် အရေးအခင်းကြောင့် လုန်းကျိန်းမျိုးနွယ်တို့ အိန္ဒိယနိုင်ငံ အာသံပြည်သို့ ပြောင်းရွှေ့သွားသဖြင့် ခမ်းတီလုန်တွင်
မိုင်းနေ၊ မိုင်းစေ၊ မိုင်းစေခွန်၊ မိုင်းလန်း၊ မိုင်းယတ်၊ မိုင်းလန်းနေနှင့်လုတ်ခွန် စသော စော်ဘွားနယ်(၇)နယ်သာ တော်
လုန်ရေးအစိုးရလက်ထက်(၁၉၆၄)ခုနှစ်အထိ တည်ရှိခဲ့ပါသည်။

တိုင်းခမ်းတီများ အခြားဒေသသို့ ပြောင်းရွှေ့သွားခြင်း

မန္တရာဇ်တိုင်း ခမ်းတီပြည်သည် စပ်ဆမ်လုန် မရောက်မီ အရေးအခင်းများစွာ ဖြစ်ပွားခဲ့သောကြောင့်လည်း
ကောင်း၊ ကပ်ရောဂါဆိုးများ (၃)ကြိမ်တိုင်တိုင် ကျရောက်ခဲ့သောကြောင့်လည်းကောင်း၊ လမ်းပန်းဆက်သွယ်ရေး ခက်ခဲ
သောကြောင့်လည်းကောင်း၊ စီးပွားရေးဖွံ့ဖြိုးမှု ခက်ခဲ၍လည်းကောင်းတို့ကြောင့် တိုင်းခမ်းတီတို့သည် ရေကြည်ရာ မြက်နု
ရာ အခြားအရပ်ဒေသများသို့ ပြောင်းရွှေ့သွားခဲ့ကြပါသည်။ အေဒီ ၁၇၅၁ မှ ၁၉၂၀ အထိ အသုတ်လိုက် အလုံးအရင်းဖြင့်
အိန္ဒိယနိုင်ငံ အာသံပြည်နယ်နှင့်အရှုနာခြာပြည်နယ်သို့လည်းကောင်း၊ အေဒီ ၁၂၅၄ မှ ၁၈၃၆ အထိ စစ်ကိုင်းတိုင်း ခမ်းတီ
ဒေသ၊ ဟုမ္မလင်းနှင့်ဆောင်ဆွပ်ဒေသများသို့လည်းကောင်း ပြောင်းရွှေ့သွားခဲ့ကြပါသည်။ ၎င်းအပြင် ဒုတိယကမ္ဘာစစ်
မတိုင်မီနှင့်၎င်းနောက်ပိုင်းတွင်လည်းကောင်း၊ လွတ်လပ်ရေးရရှိပြီး နောက်ပိုင်းတွင်လည်းကောင်း၊ မြေပြန့်ဒေသဖြစ်
သည့် မြစ်ကြီးနား၊ မိုးကောင်း၊ ဝိုင်းမော်၊ မိုးညှင်း၊ ကာမိုင်းနှင့်မြန်မာပြည်အောက်ပိုင်း မန္တလေး၊ ရန်ကုန် စသောဒေသ
များသို့ပြောင်းရွှေ့သွားခဲ့ကြပါသည်။ ထို့ကြောင့် ယခုအခါတွင် ကချင်ပြည်နယ်အတွင်းရှိ တိုင်းခမ်းတီလူဦးရေ စုစုပေါင်း
(၁၇၇၅၇)ရှိသည့်အနက် ခမ်းတီလုန်ဒေသ ပူတာအိုနှင့်မချမ်းဘောမြို့နယ်များတွင် လူဦးရေ(၆၀၀၀)ခန့်သာ ကျန်ရှိသည်
ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

ခမ်းတီလုန်ဟုခေါ်ဝေါ်လာခြင်း

ခမ်းတီလုန်ဒေသသို့ တိဘက်အနွယ်ဝင် စင်ဇေယျထိတာနှင့်အပေါင်းအပါတို့ ဝင်ရောက်လာကာ မန္တရာဇ်တိုင်း
ပြည် ထူထောင်သည့်အချိန်မှစ၍ တိုင်းရှမ်းများ ရောက်လာသည့်အချိန်အထိ ၎င်းဒေသကို မိုင်းခမ်းတီဟုသာ ခေါ်ဝေါ်ခဲ့
ပါသည်။ အေဒီ ၁၇၅၁ မှစ၍ တိုင်းခမ်းတီများ အိန္ဒိယပြည်နှင့်စစ်ကိုင်းတိုင်း ဇင်ဂလိန်ခမ်းတီသို့ ပြောင်းရွှေ့ကာ (ခမ်းတီ
မြို့)ကို တည်ထောင်ခဲ့သည့်အတွက် ၎င်းဒေသနှင့်အိန္ဒိယတွင် နေထိုင်ကြသော ခမ်းတီလူမျိုးများနှင့်မူရင်းဒေသ ပူတာအို
တွင် နေထိုင်ကြသော တိုင်းခမ်းတီလူမျိုးများကို ကွဲပြားခြားနားသိရှိစေရန် မူရင်းပူတာအိုဒေသကို ခမ်းတီလုန်ဟုခေါ်ဝေါ်
လာခဲ့ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ အဓိပ္ပါယ်မှာ ခမ်းတီရှမ်းများ၏မူရင်းဒေသ(တိုင်းခမ်းတီဒေသကြီး)(ဘိုခမ်းတီ)ဟု ဆိုလိုခြင်းဖြစ်
ပါသည်။ (ခမ်းတီ=ခမ်းတီရှမ်း) (လုန်=ကြီးသော၊ မူရင်းဖြစ်သော)။

မျက်မှောက်ခေတ် ခမ်းတီလုန်(ပူတာအို)

ခမ်းတီလုန်သည် မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၆ ဒီဂရီ ၄၂ မိနစ်နှင့် ၂၇ ဒီဂရီ ၅၅ မိနစ်ကြား အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၆ ဒီဂရီ
၅၃ မိနစ်နှင့် ၉၇ ဒီဂရီ ၄၅ မိနစ်ကြားတွင် တည်ရှိပြီး ဧရိယာစတုရန်းမိုင်ပေါင်း (၂၁၀၅၅၉၅) ရှိပါသည်။ ၁၉၈၂ ခုနှစ်စာ
ရင်းအရ မြေရိုင်းဧရိယာ (၁၃၄၇၄၉၄) ရှိပြီး စိုက်ပျိုးနိုင်သော မြေဧက(၄၉၇၇၀)နှင့်စိုက်ပျိုးလျက်ရှိသော လယ်ဧက
(၁၉၄၄၂)နှင့် ၂၀၀၅ ခုနှစ် လူဦးရေစာရင်းအရ (၇၉၄၄၀) ရှိပါသည်။ ပင်လယ်မျက်နှာပြင်မှ အမြင့်ပေ (၁၃၇၉) ရှိပြီး ရာသီ
ဥတုအခြေအနေဖြင့် မိုးရာသီတွင် မိုးအလွန်များပြီး မိုးရေချိန်လက်မ (၁၂၇.၃၂) အထိ ရှိသည်။ ဆောင်းရာသီတွင် ဆီးနှင်း
များကျပြီး အအေးဆုံးအချိန်တွင် (၀၃.၈) ဒီဂရီစင်တီဂရိတ် ရှိသည်။ အပူဆုံးအချိန်တွင် အပူချိန် (၃၆.၈) စင်တီဂရိတ် ရှိပါ
သည်။ ခမ်းတီလုန်မြေပြန့်သည် အရှေ့အနောက် အနံ(၂၅)မိုင်ခန့်နှင့်တောင်မြောက်အလျား (၄၀)မိုင်ခန့်ရှိပြီး ရှည်မျော
မျော ပုံသဏ္ဍာန်ဖြစ်သည်။ မြေပြန့်၏ အရှေ့အနောက်မြောက်နှင့်တောင်ဒေသများတွင် တောင်ကုန်းတောင်တန်း တောင်
ထွတ်များ ဝန်းရံလျက် ရှိပါသည်။ အထူးသဖြင့် တိဘက်နိုင်ငံ၊ အိန္ဒိယနိုင်ငံနယ်စပ်များနှင့်ဆက်စပ်နေသော နယ်ခြားဒေ
သရှိ တောင်ထွတ်တို့မှာ ပေ(၁၀၀၀၀)ကျော်မှ (၁၉၀၀၀)ကျော်အထိ မြင့်မားပြီး ဆောင်းရာသီအချိန်၌ ရေခဲများ ဖုံးလွှမ်း
လျက် ရှိသည်။

ခမ်းတီလုန်ဒေသသို့ နယ်ချဲ့အင်္ဂလိပ်တို့၏ ပထမစစ်ကြောင်းမှူး ဗိုလ်မှူးကြီးမဂ်ရီကာ ၁၈၈၆ ခုနှစ်တွင် ရောက်ရှိ ပြီး၊ ထို့နောက် ဘုရင်ခံကိုယ်စားလှယ် မစ္စတာဘားနဒ် ဦးဆောင်သော စစ်တပ်ခွန်အဖွဲ့ (၁၉၁၀ မှ ၁၉၁၃)အထိ သုံးကြိမ် အ သီးသီးရောက်ရှိကြသည်။ ထို့နောက် ၁၉၁၂ ခုနှစ်တွင် အုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့ ရောက်ရှိလာ၍ ယခုပူတာအိုမြို့နှင့်နစ်မိုင်ခန့်ကွာ ဝေးသော ပူတောင်းရွာအနီးတွင် စခန်းချနေထိုင်ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က လုတ်ခွန်စော်ဘွားမျိုးနွယ်စင်ဖကွယ်နှင့်ဆွေမျိုးသား ချင်းများ နေထိုင်လျက်ရှိသော နွယ်ဟန်ဝိန်းတောင်(ယခုပူတာအိုခရိုင် ရဲတပ်ဖွဲ့ဝင်းရုံး)နေရာကို လျော်ကြေးပေးကာ ရွှေ ပြောင်းစေ၍ (Fort-hertz)ခံတပ်ကို တည်ဆောက်ပြီး ၁၉၁၄ ခုနှစ်မှစ၍ အုပ်ချုပ်ရေး စတင်ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ ၁၉၁၈ မှ ၁၉၂၅ ခုနှစ်အထိ ခရိုင်အဖြစ် သတ်မှတ်အုပ်ချုပ်ခဲ့ရာ စရိတ်ကြီးမားခြင်းကြောင့် ခရိုင်ကို ဖျက်သိမ်းပြီး မြို့နယ်အဖြစ် ပြန် လည်သတ်မှတ်ကာ မြစ်ကြီးနားခရိုင်သို့ ထည့်သွင်းခဲ့သည်။

မြို့အမည်ကို လုတ်ခွန်စော်ဘွား နေထိုင်ရုံးစိုက်ရာ ပူတောင်းရွာအမည်ကို ယူ၍ အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် (Putao) ဟုခေါ်ဝေါ်ခဲ့ပါသည်။ ပူတောင်းဟူသောအမည်မှာ ထိုရွာတွင် နေထိုင်ခဲ့သော လူအများ ကြည်ညိုလေးစားခြင်းခံရသည့်အ ဖိုးကြီးတစ်ဦးကို အစွဲပြု၍ ခေါ်ဝေါ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ပူတောင်းဆိုသည်မှာ ရှမ်းဘာသာစကားဖြင့် (ဖိုးမျှော်)ဟု အဓိပ္ပါယ် ရသည်။ ၁၉၅၆ ခုနှစ်နောက်ပိုင်းတွင် (Putao) ကို မြန်မာဘာသာဖြင့် (ပူတာအို)ဟု ပြောင်းလဲခေါ်ဝေါ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ရှေးအခါက ခမ်းတီလုန်မြေပြန့်ဒေသတွင် ခမ်းတီရှမ်းများသာ နေထိုင်ခဲ့ကြသည်။ အရှေ့ဘက်နှင့်တောင်ပေါ်ဒေ သများတွင် ဂျိန်းဖောတိုင်းရင်းသားများ နေထိုင်ကြပြီး အနောက်ဘက်တောင်ပေါ်ဒေသများတွင် မစ်ရီမီလူမျိုးများ နေ ထိုင်ခဲ့ကြသည်။ ယခုအခါ ပူတာအိုမြေပြန့်ဒေသတွင် နေထိုင်ကြသော ဂျိန်းဖော၊ ရဝမ်နှင့်လီဆူးတိုင်းရင်းသားများသည် မြန်မာနိုင်ငံ လွတ်လပ်ရေးမရမီ (၁၉၄၆-၄၇)နှင့်လွတ်လပ်ရေး ရရှိပြီးနောက်ပိုင်းတွင် လာရောက်နေထိုင်ကြသူများ ဖြစ်ပါ သည်။

ခမ်းတီလုန်မြေပြန့်ဒေသသို့ အသီးသီးဝင်ရောက်လာကြသော တိုင်းရင်းသားလူမျိုးများမှာ မြန်မာပြည်နှင့်တ ရုတ်နယ်စပ်တွင် နေထိုင်ကြသော နူမီလီဆူးများ အထက်နမ့်တမိုင် အောက်နမ့်တမိုင် အကျန်မြစ်ဝှမ်းဒေသ ခေါင်လန်ဖူး ပတ်ဝန်းကျင် နမ့်တီဆန် နောက်မုန်းအရပ်မှ ရဝမ်တိုင်းရင်းသားများနှင့်ခမ်းတီလုန်မြေပြန့်၏ အရှေ့ဘက်နှင့်တောင်ဘက် တောင်တန်းများတွင် နေထိုင်ကြသော ဂျိန်းဖောတိုင်းရင်းသားများ ခမ်းတီလုန်မြေပြန့်သို့ တဖြည်းဖြည်း ရောက်ရှိလာကြ သည့်အတွက် ယခုအခါ ပူတာအိုမြေပြန့်တွင် တိုင်းခမ်းတီ၊ ဂျိန်းဖော၊ ရဝမ်၊ လီဆူးနှင့်အခြားတိုင်းရင်းသားများစွာတို့ အတူတကွ နေထိုင်လျက် ရှိကြပါသည်။

မျက်မှောက်ခေတ်တွင် မြန်မာနိုင်ငံအထက်ပိုင်းတွင် တိုင်းလုန်၊ တိုင်းလိုင်၊ တိုင်းလေ၊ တိုင်းဆာနှင့်တိုင်းခမ်းတီ ရှမ်းမျိုးနွယ်စု (၅)မျိုး ရှိသည့်အပြင် နိုင်ငံတော်တွင် စာရင်းမပေါက်သေးသော တနိုင်၊ ဟူးကောင်း(မိုင်းခွမ်)ဒေသခံတိုင်း ခွမ်ရှမ်းများလည်း ရှိနေကြပါသည်။

အုပ်ချုပ်ရေးစနစ်

တိုင်းခမ်းတီရှမ်းတို့၏ ရှေးစော်ဘွားအုပ်ချုပ်ရေးတွင် နာယကအဖွဲ့နှင့်အာဏာပိုင်အဖွဲ့ဟူ၍ နှစ်မျိုး ရှိသည်။ နာ ယကအဖွဲ့တွင် စပ်နဟို(စော်ဘွား၏ နာယက)က ဦးဆောင်ပြီး အာဏာပိုင်အဖွဲ့အစည်းတွင် စော်ဘွားက ဦးဆောင်သည်။ အာဏာပိုင်အဖွဲ့အစည်းက အုပ်ချုပ်ရေးနှင့်တရားစီရင်ရေးတွင် တိမ်းစောင်းမှုရှိပါက စပ်နဟို ဦးဆောင်သော နာယကအ ဖွဲ့က ထိန်းကျောင်းတည့်မတ်ပေးသည်။ တနည်းအားဖြင့် စပ်နဟို(နာယက)သည် အယူခံအဖွဲ့လည်း ဖြစ်သည်။

(၁)အကြံပေးအဖွဲ့။ ။အကြံပေးအဖွဲ့တွင် အမျိုးအနွယ်အလိုက် အုပ်စုထဲမှ သမာဓိရှိပုဂ္ဂိုလ်များကို ရွေးချယ်တာ ဝန်ပေးသည်။

(၂)အုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့။ ။အုပ်ချုပ်ရေးအဖွဲ့တွင် စော်ဘွား၊ စပ်ဖကျန်(စော်ဘွား၏လက်ထောက်) ကော်မတီ ဝင်လူကြီးများမှာ စပ်ကျမ်ဖ၊ စပ်အိန်ဖ၊ စပ်နီဖ၊ စပ်ခန်ဖ၊ စပ်မုန် စသည်များ ပါဝင်သည်။

(၃)အုပ်ချုပ်ရေးအဆင့်ဆင့်တွင် လုန်း၊ ဆန်း၊ ပါ၊ ပတ်(အကွက်အစု)ဆိန်၊ မုန်(အုပ်စု) မန်(ကျေးရွာ) ဝိန်း၊ မိုင်း (မြို့ မြို့နယ်)၊ (နိုင်ငံ)၊ တိုင်(တိုင်း၊ခရိုင်)။

စပ်နဟိုနှင့်စပ်ဖတို့သည် အာဏာပိုင်အကြီးအကဲဖြစ်သော်လည်း အုပ်ချုပ်ရာတွင် အတိုင်ပင်ခံလူကြီးများနှင့် ဆွေးနွေးနှိုးနှောခြင်းဖြင့် အုပ်ချုပ်သည်။ စော်ဘွားသည် အုပ်ချုပ်ရေးနှင့်တရားစီရင်ရေး နှစ်ခုစလုံးတွင် ကိုယ်တိုင်ဦး

ဆောင်၍ အုပ်ချုပ်စီရင်သည်။ လုပ်ငန်းသေးငယ်ပါက သူ၏ ကော်မတီဝင်လူကြီးများကို လွှဲအပ်၍ လုပ်ကိုင်စေသည်။ အုပ်ချုပ်ရေးတွင် ကော်မတီဝင်လူကြီးများနှင့်တိုင်ပင်ညှိနှိုင်းပြီး အုပ်ချုပ်သည်။ တရားစီရင်ရာတွင် တိုင်းခမ်းတီဓမ္မသတ်အတိုင်း ခုံရုံးဖွဲ့ပြီး စီရင်ထုံးဖွဲ့သည်။ သေးငယ်သော အမှုများကို သူ၏ ကော်မတီဝင်လူကြီးများကို ခွဲဝေစီရင်စေသည်။ အုပ်ချုပ်ရေးအဆင့်တွင် ဆန်း(အိမ်ထောင်စုအလိုက်)၊ လုန်း(အကွက်အလိုက်)၊ ကျေးရွာ(မန်)နှင့်မြို့(မိုင်း၊ ဝိန်း)ဟု (၄)ဆင့်သတ်မှတ်၍ အုပ်ချုပ်သည်။ ဆန်းနှင့်လုန်းအဆင့်တွင် အစုမှူး၊ အကွက်မှူးများ ခန့်ထားအုပ်ချုပ်သည်။ ကျေးရွာများတွင် စပ်မုန်း(ထမုန်း)သူကြီးများကို ခန့်ထား၍ အုပ်ချုပ်စေသည်။ မြို့(မိုင်း၊ ဝိန်း)ကို စော်ဘွားကိုယ်တိုင် အုပ်ချုပ်သည်။

စော်ဘွားသည် လက်နက်ကိုင်နှင့်စစ်မက်ရေးရာတွင် တာဝန်ပေးနိုင်ရန် ဟိုဟန်(သူရဲကောင်း)၊ ဟိုက်ဆိုက်(စစ်ခေါင်းဆောင်)နှင့်နေ့စဉ်ခိုင်းစေရန်နှင့်ရာဇဝတ်မှုများ ဖြစ်ပွားပါက ဖမ်းဆီးချုပ်နှောင်စေရန် ပြာတာ(ရဲ)(ထင်ဆို) လာမလွမ်း(ရဲ)ရဲများကို ခန့်ထားတာဝန်ပေးထားသည်။ ၎င်းအပြင် မိမိနယ်မြေအတွင်းရှိ သစ္စာသမာဓိရှိခြင်း၊ ပညာဗဟုသုတရှိခြင်း၊ လူကြီးဂုဏ်အင်္ဂါနှင့်ပြည့်စုံခြင်း စသောလူကြီးများကို အခါအားလျော်စွာ ရွေးချယ်၍ စပ်ဆိုန်၊ စပ်မုန်း၊ စပ်ဟို၊ စပ်ကျမ်၊ စပ်အိန်ဖ၊ စပ်ခန်ဖ စသည့်ရာထူးရာခံ အဆောင်အယောင်များ ခန့်အပ်ပေးလေ့ရှိသည်။ အုပ်ချုပ်ရေးနှင့်ပတ်သက်၍ မိုးကောင်းစော်ဘွားကြီးနှင့်ဆက်သွယ်ဆောင်ရွက်သည်။ မိုးကောင်းစော်ဘွားဆက် ကုန်၍ မြို့ဝန်အဆင့်ထားသည့်အခါ အင်းဝခေတ်တွင် အင်းဝဘုရင်နှင့်တိုက်ရိုက်ဆက်သွယ်၍ အုပ်ချုပ်သည်။

အင်္ဂလိပ်လက်ထက် အုပ်ချုပ်ရေးစံနစ်

အင်္ဂလိပ်တို့သည် တိုင်းခမ်းတီရမ်းများ နေထိုင်သော မြေပြန့်ဒေသတွင် ခမ်းတီစော်ဘွားများ အုပ်ချုပ်ခဲ့သော စော်ဘွားနယ်(၈)နယ်ကို အခြေခံ၍ အုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ စော်ဘွားနယ်(၈)နယ်မှာ လုန်းကျိန်း၊ မန်းစေခွန်၊ မန်စေ၊ လုတ်ခွန်၊ မန်နေ၊ လန်းနေ၊ လန်းတိုင်၊ မိုင်းယတ်တို့ဖြစ်သည်။ နောက်ပိုင်းတွင် လုန်းကျိန်းအနွယ်များ အိန္ဒိယနိုင်ငံ အာသံပြည်နယ်သို့ ပြောင်းရွှေ့သွားကြသဖြင့် စော်ဘွားနယ်(၇)နယ်သာ ကျန်ရှိလေသည်။ အင်္ဂလိပ်တို့သည် ၁၉၂၆ ခုနှစ်တွင် ခမ်းတီလုန်အုပ်ချုပ်ရေးအမိန့်(Khamti Long Administration Order 1926) ကို ပြဋ္ဌာန်းပြီး အုပ်ချုပ်ခဲ့ပါသည်။

အင်္ဂလိပ်တို့သည် အထက်ပါအမိန့်အာဏာရစော်ဘွားများ အထက်တွင် နယ်ပိုင်ဝန်ထောက်တစ်ဦး ခန့်ထားအုပ်ချုပ်ခဲ့သည်။ စော်ဘွားခန့်အပ်လွှာကို ဘုရင်ခံ(Governor)က ထုတ်ပေးသည်။ စော်ဘွားများသည် မိမိတို့၏လက်ထောက်များကို မိမိတို့ကိုယ်တိုင် ခန့်အပ်ခွင့်ရှိသည်။ တရားစီရင်ရေးနှင့်ပတ်သက်၍ တရားမမှုများကို တိုင်းခမ်းတီတို့၏ ဓလေ့ထုံးတမ်းအတိုင်း စီရင်ပိုင်ခွင့်ရှိသည်။ မိမိနယ်အတွင်းရှိ အခြားလူမျိုးများကိုလည်း တရားစီရင်ခွင့် ရှိသည်။ စော်ဘွား၏ တရားရုံးတွင် မပြီးပြတ်သော အမှုများကို နယ်ပိုင်ဝန်ထောက်ရုံးတွင် အယူခံနိုင်သည်။ ရာဇဝတ်မှုများနှင့်ပတ်သက်၍ နယ်ပိုင်ဝန်ထောက်က အခါအားလျော်စွာ သတ်မှတ်ပေးသည်ကို စီရင်ရသည်။ စော်ဘွားများသည် ဓားပြမှု၊ လုယက်မှုမှစ၍ လူသတ်မှုထိ ရာဇဝတ်မှုများ ဖြစ်ပွားလျှင် တရားခံများအား ချက်ချင်း ဖမ်းဆီးပြီး နီးရာရဲစခန်း သို့မဟုတ် နယ်ပိုင်ဝန်ထောက်ထံ အစီရင်ခံရသည်။ စော်ဘွားများသည် မိမိနယ်၏ ငြိမ်ဝပ်ပိပြားရေးကို တာဝန်ယူရသည်။ အမှုများဖြစ်ပွားလျှင် အမှုကုန်ကျစရိတ်၏ ၁၀ ရာခိုင်နှုန်းကို သုံးစွဲပိုင်ခွင့်ရှိသည်။ လူခွန်၊ အိမ်ခွန်နှင့်အခါအားလျော်စွာ သတ်မှတ်သည့်အခွန်များကို မိမိနယ်အတွင်း ကောက်ခံပေးရ၍ ၎င်းအခွန်၏ ၂၀ ရာခိုင်နှုန်းကို မိမိကိုယ်ပိုင်ဘဏ္ဍာငွေအဖြစ် သုံးစွဲပိုင်ခွင့်ရှိသည်။ အင်္ဂလိပ်လက်ထက်တွင် ၎င်းတို့ပြဋ္ဌာန်းထားသော ခမ်းတီလုန်အုပ်ချုပ်ရေးအမိန့်အတိုင်း အုပ်ချုပ်ရန်ဖြစ်သော်လည်း အချို့သောစော်ဘွားတို့သည် ရှေးယခင်အတိုင်း အုပ်ချုပ်ခြင်း၊ တရားစီရင်ခြင်းများ ပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။ ဥပမာ - အချို့စော်ဘွားတို့သည် သေဒဏ်နှင့်နယ်ဒဏ် စသောအမှုများကိုလည်း စစ်ဆေးကြသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

တိုင်းခမ်းတီတို့၏ ဓမ္မသတ်ကျမ်း

တိုင်းခမ်းတီရမ်းတိုင်းရင်းသားတို့၏ ဓမ္မသတ်ကျမ်းသည် မည်သည့်ခုနှစ်တွင် ရေးသားခဲ့သည်ဟု ဖော်ပြထားခြင်း မရှိပေ။ ဤကျမ်းသည် အခြားစာစောင်များနည်းတူ ရှေးပညာရှိများ ရေးသားပြုစုထားခဲ့သည်ကို ခေတ်အဆက်ဆက် အဆင့်ဆင့်ကူးယူ သိမ်းဆည်းထားရှိသော စာစောင် ဖြစ်ပါသည်။ ဓမ္မသတ်ကျမ်းများသည် အစောင်ကွဲများစွာ ရှိသည်။ ဤဓမ္မသတ်ကျမ်းများသည် ရှေးပဝေသဏီ နှစ်ပေါင်းများစွာ ကာလမှစ၍ စော်ဘွားများ တရားစီရင်ဆုံးဖြတ်ရာတွင် ကျင့်သုံးခဲ့သော ဓမ္မသတ် ဖြစ်ပါသည်။ တိုင်းခမ်းတီတိုင်းရင်းသားတို့သည် ရိုးရာတရားစီရင်ထုံးဖွဲ့အဖြစ် ယနေ့တိုင် ကျင့်သုံးလျက် ရှိသည်။ ဤဓမ္မသတ်ကျမ်းကို လေ့လာကြည့်ခြင်းအားဖြင့် တိုင်းခမ်းတီတိုင်းရင်းသားတို့သည် ရှေးအခါကပင် သူ့ခေတ်နှင့်သူ အံဝင်အောင် တရားစီရင်ရာတွင် အတတ်နိုင်ဆုံး တရားမျှတမှု ရှိအောင် စီမံဆောင်ရွက်ခဲ့ကြောင်းပေါ်

လွင်ထင်ရှားပေသည်။ ဓမ္မသတ်ကျမ်းထဲမှ အချို့သောအချက်အလက်များသည် ယနေ့တိုင် ခေတ်မီနေပြီး ယနေ့တရားသူကြီးများ စံနမူနာ အတုယူသင့်သည်များ ပါဝင်နေသည်ကို လေ့လာတွေ့ရှိရပါသည်။ ဓမ္မသတ်ကျမ်းတွင် အောက်ပါခေါင်းစဉ်အခန်းများ ပါဝင်သည်။

- (၁) တရားသူကြီးခုံရုံး ဖွဲ့စည်းပုံ
- (၂) သက်သေမပြုအပ်သောသူများ
- (၃) အမှုခင်းဖြစ်ပေါ်ရသည့်အကြောင်းရင်းများ
- (၄) ပစ္စည်းချေးငှားခြင်း၊ အပ်နှံခြင်း၊ ပါးပေးခြင်းမှဖြစ်ပွားရသော အမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၅) မိမိပိုင်ပစ္စည်းဥစ္စာ မဟုတ်ပဲ သူတစ်ပါးထံ ရောင်းစားခြင်းကြောင့် ဖြစ်ပွားရသောအမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၆) ပေးကမ်းပြီးနောက် ပြန်လည်ယူခြင်းကြောင့် ဖြစ်ပွားသောအမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၇) လုပ်အားငှားရမ်းလုပ်ကိုင်ရာ၌ အခင်းဖြစ်ပွားသောအမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၈) ကျွန်၊ အခိုင်းအစေဆိုင်ရာ အမှုကိစ္စများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၉) တိရစ္ဆာန်များနှင့်ပတ်သက်သော ကိစ္စများကြောင့် ဖြစ်ပွားသော အမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၀) အမွေအနှစ်ဆက်ခံမှုကိစ္စများနှင့်ပတ်သက်၍ ဖြစ်ပွားသော အမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၁) လင်မယားဆိုင်ရာ မှုခင်းဖြစ်ပွားမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၂) လယ်ယာခြံမြေ တောတောင်နယ်နိမိတ်များနှင့်သက်ဆိုင်သည့်မှုခင်းများ ဖြစ်ပေါ်ခြင်းနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၃) သူတစ်ပါးအား ပြစ်မှားနှောင့်ယှက်ဖျက်ဆီးမှုဆိုင်ရာ အမှုများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၄) ခိုးမှုဆိုင်ရာ ကိစ္စများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၅) ရိုက်နှက်ပုတ်ခတ်မှုဆိုင်ရာ မှုခင်းများနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၆) သူတစ်ပါးအား သေကြေပျက်စီးစေမှုနှင့်စီရင်ထုံး
- (၁၇) အထွေထွေကိစ္စဆိုင်ရာ မှုခင်းများနှင့်စီရင်ထုံး

စာပေသမိုင်း

တိုင်းခမ်းတီစာပေ စတင်ပေါ်ပေါက်ခဲ့သည့်နှစ်ကို အတိအကျ မသိရှိရသော်လည်း နှစ်ပေါင်းများစွာက ရှမ်းလူမျိုးများ တရုတ်ပြည်တွင် နေထိုင်စဉ်ကတည်းက အသုံးပြုခဲ့သည်ဟုဆိုရမည် ဖြစ်ပါသည်။ ထိုစာပေများကို မူလနေထိုင်ခဲ့ရာ တရုတ်ပြည် သို့မဟုတ် ရှမ်းပြည်ကြီးမှ ခမ်းတီလုန်ဒေသသို့အပြည့်အစုံ ယူဆောင်လာခဲ့ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ တိုင်းခမ်းတီစာ ဗျည်းအက္ခရာများသည် လိက်ထိုငေါက်မှ ဆင်းသက်လာသည်ဟု သမိုင်းသုတေသီများက ဆိုသည်။ မြန်မာနိုင်ငံရှိ ဘုံသုံးရှမ်းစာတွင် ဗျည်းအက္ခရာ(၁၉)လုံး ရှိပြီး တိုင်းခမ်းတီစာတွင် ဗျည်းအက္ခရာ(၁၈)လုံး ရပါသည်။ ထိုစာနှစ်ခုတွင် မတူညီသော ဗျည်းအက္ခရာ(၇)လုံး ရှိသည်ဟုဆိုသော်လည်း ၎င်းတို့မှာ ဆင်တူရိုးများ သံတူကြောင်းကွဲ အရှေ့ အနောက် နေရာပြောင်းလဲထားခြင်း၊ တချို့အက္ခရာများမှာ ပြောင်းပြန်ရေးသားထားခြင်း ဖြစ်သည်ကို လေ့လာတွေ့ရှိရပါသည်။

ဥပမာ - ဘုံသုံးရှမ်းစာ ပထမဗျည်း(၄)သည် တိုင်းခမ်းတီစာ၏ ဒုတိယဗျည်း(ခ)ဖြစ်သည်။ ဘုံသုံးရှမ်းစာ စတုတ္ထဗျည်း(၇)သည် တိုင်းခမ်းတီစာ၏ (၁၁)လုံးမြောက် (ဖ)အက္ခရာ ဖြစ်သည်။ ဘုံသုံးရှမ်းစာ(၇)နှင့် တိုင်းခမ်းတီစာ () မှာလည်း ဆင်တူရိုးများ ဖြစ်သည်။ ဘုံသုံးရှမ်းစာ(၁၆) သည်လည်း တိုင်းခမ်းတီစာ () နှင့်ဆင်တူသည်။ ဘုံသုံးရှမ်းစာ (၁၆) အက္ခရာကို တိုင်းခမ်းတီစာ၏ အချို့ရှေးစာများတွင် ၎င်းတိုင်း သုံးနှုန်းထားသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ၎င်းအပြင် ဘုံ

သုံးရှမ်းစာ (၅)နှင့်တိုင်းခမ်းတီအက္ခရာ()နှစ်ခုမှာလည်း ဆင်တူရိုးမှား ဖြစ်နေသည်ကို တွေ့မြင်ရမည် ဖြစ်ပါသည်။ တိုင်းခမ်းတီစာတွင် သရ(၁၂)လုံး ရှိပါသည်။

တိုင်းခမ်းတီရှေးဟောင်းစာပေများတွင် ဗုဒ္ဓပရိယတ္တိစာပေများဖြစ်သည့်သုတ်၊ ဝိနည်း၊ အဘိဓမ္မာ၊ ပိဋကတ်သုံးပုံကျမ်းအစုံစုံ ဇာတ်နိပါတ်တော်များ၊ သမိုင်းရာဇဝင်၊ ပုံပြင်လင်္ကာ၊ ဝတ္ထု၊ ဓမ္မသတ်၊ ဆုံးမစာ၊ ဗေဒင်လက္ခဏာ စသည့် စာအမျိုးစုံရှိသည်။ ထိုရှေးစာပေများကို ရှေးပဝေသဏီမှစ၍ တိုင်းခမ်းတီပညာရှိကျမ်းတတ်စာတတ် ပုဂ္ဂိုလ်များက မာဂဓဘာသာ၊ ပါဠိဘာသာများမှ ပြန်ယူခြင်း၊ ရှမ်းကြီးစာပေများမှ ကူးယူခြင်း၊ ပညာရှိများကိုယ်တိုင် ပြုစုရေးသားခြင်းများ ပြုလုပ်ခဲ့ပါသည်။ ပရိယတ္တိစာပေတွင် အဘိဓမ္မာခုနစ်ကျမ်း၊ ဝိနည်းငါးကျမ်း၊ သုတ်သုံးကျမ်းများကို မူလအခြေခံထား၍ ကျမ်းခွဲကျမ်းပွားများစွာ ရှိသည်။

ဇာတ်နိပါတ်စာပေတွင် မဟောသဓာဇာတ်၊ ဝေ သန္တရာဇာတ်၊ မဟာဇနကဇာတ်၊ တေမိဇာတ် စသောမြန်မာစာပေတွင်ရှိသည့် ဇာတ်နိပါတ်တော်များ အားလုံးရှိသည်။ သမိုင်းရာဇဝင်တွင် ရှမ်းသမိုင်း၊ ခမ်းတီလုန့်သမိုင်းနှင့်စေတီပုထိုးများ၏ သမိုင်းများ ရှိသည်။ ဝတ္ထုစာပေတွင် ယေခမ်းကိုမောင်နောင်ယန်း၊ ရာမလက္ခဏာ၊ စဝ်ခွန်ဟောင် စသောဝတ္ထုများ ရှိသည်။ ပုံပြင်တွင် ရှေးရိုးရာပုံပြင်များ ရှိသည်။ လင်္ကာစာများ စကားထာများကို ဖွဲ့ဆိုရာတွင်လည်းကောင်း၊ ရိုးရာသီချင်းများ စပ်ဆိုရေးသားရာတွင်လည်းကောင်း၊ အချို့ရှေးစာပေများ ရေးသားရာတွင်လည်းကောင်း သုံးစွဲသီကုံးဖွဲ့နွဲ့ရေးသားကြပါသည်။ ဓမ္မသတ်ကျမ်း ဗေဒင်ကျမ်း လက္ခဏာကျမ်းများလည်း ရှိသည်။ ဆုံးမစာများတွင် လောကနီတိကျမ်း၊ လောပညတ်၊ လိက်ဆောင်ခါမ်း(ဆိုရိုးစကား၊ စကားပုံ)နှင့်ဖိုးဖိုးဩဝါဒဆုံးမအမှာစကား စသည့်စာပေများ ရှိသည်။ အထက်ဖော်ပြပါ စာပေများကို ရှေးစာမူဟောင်းများဖြင့် ရှမ်းစက္ကူလိပ်နှင့်ပရိတ်များတွင် ရေးသားထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

(က)စာပေများ အသုံးပြုပုံ

ဝါတွင်းဥပုသ်နေ့များ၊ ထမနဲပွဲတော်၊ သင်္ကြန်ပွဲတော် စသောခါကြီးရက်ကြီးများနှင့်ဘုရားပွဲတော်များတွင် အဘိဓမ္မာစာပေများနှင့်ဇာတ်နိပါတ်တော်များကို ဖတ်ကြားနာယူကြပါသည်။ လူမကျန်းမာ ဖြစ်သည့်အခါ အဘိဓမ္မာစာများကို ဖတ်ကြပါသည်။ အထူးအစီအစဉ်ဖြင့် တန်ထမ်းခေါ်ဓမ္မသဘင်စာနာပွဲများ ကျင်းပပါသည်။ ဤသို့ စာများ ဖတ်ကြားရာတွင် စာဟောဆရာများ စာတတ်ပုဂ္ဂိုလ်များနှင့်လူကြီးလူကောင်းများကို ရွေးချယ်၍ ဖတ်ကြပါသည်။ သာရေးနာရေးအခမ်းအနားများတွင်မူ သတ်မှတ်ထားသော စာများကို ဖတ်ရပါသည်။ ဥပမာအားဖြင့် မင်္ဂလာဆောင်အခမ်းအနားတွင် မင်္ဂလာဖတ်စာများကို ဖတ်ကြားပြီး အသုဘချသည့်အခါ သင်္ချိုင်းတွင် စဝ်ဟိုထမ်းခေါ် ပိဋကတ်တော်များ နိဒါန်းစာကို ဖတ်ရပါသည်။ စော်ဘွားများ တင်မြှောက်၍ ဘိသိက်ခံယူသည့်အခါတွင်လည်းကောင်း၊ ပြည်သူများထံမှ မှူးမတ်များဖြစ်သည့်စဝ်ဆိန်၊ စဝ်ဟို၊ စဝ်မုန် စသည့်အရာများ ခန့်အပ်ချီးမြှောက်ခြင်း အခမ်းအနားများတွင်လည်းကောင်း ဘိသိက်စာများ ဖတ်ကြားရပါသည်။ အမှုများမစစ်ဆေးမီ အစစ်ခံရမည့်ပုဂ္ဂိုလ်များကို ကျမ်းကျိန်ရာတွင် ကျမ်းကျိန်စာကို ဦးခေါင်းပေါ် တင်၍ ကျိန်ရပါသည်။

(ခ)စာပေပြုပြင်ခြင်း

တိုင်းခမ်းတီစာပေများသည် ရှေးမှစ၍ အဆင့်ဆင့်ရေးကူးလာသဖြင့် ကျမ်းစာစောင် အမည်တူတစ်ခုတည်းဖြစ်သော်လည်း အကြိမ်ကြိမ်ရေးကူးလာသဖြင့် အကြောင်းအရာများ ကွဲပြားလာသည်ကို တွေ့ရှိရသဖြင့် ၁၉၆၀-၆၁ ခုနှစ်တွင် စာတတ်ကျမ်းတတ် ရဟန်းပုဂ္ဂိုလ် လူပုဂ္ဂိုလ်များ စုပေါင်း၍ စာပေစိစစ်တည်းဖြတ်လုပ်ငန်းများ ဆောင်ရွက်ခဲ့ပါသည်။ ထိုသို့စိစစ်တည်းဖြတ်ပြီးသော ကျမ်းများကို ပထမဦးဆုံးအကြိမ်အဖြစ် ၁၉၆၇ ခုနှစ်တွင် တိုင်းခမ်းတီစာ ခဲစာလုံးများဖြင့် ပုံနှိပ်ထုတ်ဝေခဲ့ပါသည်။

တိုင်းခမ်းတီစာပေသည် အသံအမှတ်အသား သင်္ကေတမရှိသဖြင့် စာပေတတ်ကျွမ်းသူ ပုဂ္ဂိုလ်များသာလျှင် စာပေများကို ကောင်းစွာ ဖတ်နိုင်သည်။ ထို့ကြောင့် စာလုံးတိုင်း၏အခေါ်အဝေါ် အသံထွက် တိကျစွာ ဖြစ်စေရန် ၁၉၉၃ ခုနှစ် ဧပြီလတွင် စာလုံးများ၏အသံထွက်သင်္ကေတများ သတ်မှတ်ပြုပြင်ရန် ဆုံးဖြတ်ဆောင်ရွက်ခဲ့ပါသည်။ တဖန် တိုင်းခမ်းတီစာပေကို အသံထွက်သင်္ကေတများကို ကြည့်၍ အလွယ်တကူ ဖတ်တတ်စေရန်နှင့်ကွန်ပျူတာဖြင့် ရေးသားသုံးအသုံးပြုနိုင်ရန်အပြင် ကလေးသူငယ်စာသင်သားများကို စံနှစ်တကျ သင်ကြားပေးနိုင်ရန် ဘာသာဗေဒပညာရှင်များ၏အကူအညီဖြင့် ၂၀၀၃ ခုနှစ်တွင် စာပေကို ပြုပြင်ဆောင်ရွက်ခဲ့ပါသည်။ ယခုအထိ သတ်မှတ်ပြုပြင်ချက်အရ တိုင်းခမ်းတီ၏

မူလအသံထွက် အသုံးအနှုန်းအတိုင်း အသံသင်္ကေတ(၉)ခုအထိ သတ်မှတ်ပြုပြင်ခဲ့ပါသည်။ ၎င်းအသံ (၉)သံထဲမှ (၅)သံသည် အများသုံးဖြစ်ပြီး ကျန်(၄)သံမှာ တစ်ခါတရံသာ သုံးရသော အသံများဖြစ်ပါသည်။ ယခုနောက်ဆုံး ပြုပြင်သတ်မှတ်လိုက်သော အသံသင်္ကေတများသည် ဘုံသုံးရှမ်းစာပေသင်္ကေတများနှင့်တူညီနေသဖြင့် တိုင်းခမ်းတီလူငယ်များ ဘုံသုံးရှမ်းစာပေကို လေ့လာသင်ကြားရာတွင် လွယ်ကူသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။ နောက်ဆုံး ပြုပြင်သတ်မှတ်လိုက်သော အသံသင်္ကေတများမှာ အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်ပါသည်။

နိုင်ငံတော်မှ ခွင့်ပြုခဲ့လျှင် စာသင်ကျောင်းတွင် အဆင်သင့်သင်ကြားနိုင်ရန် ကျောင်းသုံးဖတ်စာ အခြေခံနှင့်ပထမတန်းစာအုပ်များ ရေးသားပြုစုပြီး ကချင်ပြည်နယ်အစိုးရထံ တင်ပြထားပြီး ဖြစ်ပါသည်။ ဆက်လက်ပြီး ဒုတိယတန်းမှ စတုတ္ထတန်းအထိ ဖတ်စာအုပ်များကိုလည်း ပြုစုလျက် ရှိပါသည်။

သာသနာရေး

တိုင်းခမ်းတီရှမ်းများ နေထိုင်ရာ ခမ်းတီလုန်ဒေသသို့ ဗုဒ္ဓဘာသာထေရဝါဒရောက်ရှိခြင်းသည် တတိယသံဂါယနာတင်ဘုရင်ဖြစ်သည့် သီရိဓမ္မာသောကမင်းလက်ထက်အခါတွင် ဖြစ်သည်ဟု ဆိုရပေမည်။ ရဟန္တာအရှင်မြတ် ယဿတိဿမထေရ် ကြီးမှူး၍ ရဟန္တာသုံးပါးတို့သည် သာသနာသက္ကရာဇ် (၂၂၄)၊ ဘီစီ(၃၀၄)ခုနှစ်တွင် မဇ္ဈိမဒေသမှဗျာန်ယာဉ်ဖြင့် ခမ်းတီလုန်ဒေသသို့ ကြွမြန်းလာ၍ ကောင်းမွန်လှန်(ရွှေဆတ်မင်း)စေတီတော်ကို သရီရဓာတ်တော်သုံးဆူ ဌာပနာကာ စေတီတော်ကို တည်ထားတော်မူခဲ့သည်။ ရဟန္တာသုံးပါးသည် စေတီတော်ကို တည်ထားပြီးနောက် ကောင်းမွန်စေတီတော်အနောက်အနီးရှိ နွယ်စောင်းတောင်ပေါ်ကျောင်းတွင် သီတင်းသုံးလျက် ခမ်းတီလုန်ဒေသတစ်ခုလုံးတွင် သာသနာပြုခဲ့ပါသည်။ လူများကို ဒါနသီလ ကုသိုလ်ကောင်းမှုများ ပြုစေပြီး သရဏဂုံ၌ တည်စေသည်။ ရပ်ရွာတိုင်းတွင် ကျောင်းနှင့်ရဟန်းသံဃာတော်များ ထားရှိစေတော်မူသည်။ ထိုအချိန်တွင် စော်ဘွားကြီးစင်လွမ်းလုန် မင်းပြုသည်။

ရဟန္တာသုံးပါး ပြန်လည်ကြွသွားပြီးသည့်နောက်တွင် ခမ်းတီလုန်ဒေသတွင် ထေရဝါဒ၊ တောနေနှင့်ပွဲကျောင်းဟူ၍ သာသနာတော်ဂိုဏ်းသုံးရိုဏ်း ကွဲသွားကြသည်ဟုဆိုသည်။ နှစ်ပေါင်းကြာလာသည့်အခါ ကောင်းမွန်စေတီတော်လည်း ပျက်စီးယိုယွင်းခဲ့သည်။ ထိုအခါ ခမ်းတီပြည်ကို အုပ်ချုပ်သော စင်လွမ်းလုန်၏ညီတော် စင်လွမ်းနွဲ့က စေတီတော်ကို ပြုပြင်မွမ်းမံခဲ့သည်။ စင်လွမ်းနွဲ့ နတ်ရွာစံပြီးနောက်တွင် အုပ်ချုပ်မင်းလုပ်မည့်သူ မရှိပဲ နှစ်ပေါင်းနှစ်ရာတိတိ ကြာညောင်းခဲ့လေသည်။ ထိုနှစ်ပေါင်းနှစ်ရာအတွင်း ကောင်းမွန်စေတီလည်း ဟောင်းနွမ်းပျက်စီးပြီး ပြုပြင်မည့်သူ မရှိသည့်အပြင် ဗုဒ္ဓသာသနာတော်မှာလည်း မှေးမှိန်တိမ်ကောခဲ့လေသည်။

ထိုနောက် ကောဆမ်ဖီ(ရှမ်းကိုးပြည်ထောင်) မိုန်းအိုက်လောင်မှ စင်ကျမ်မိန်းဟိန်းဟောက်နှင့်ညီတော်နှစ်ပါးသည် နောက်လိုက်ဗိုလ်ပါ အိမ်ခြေ(၁၁၀)ဖြင့် သာသနာသက္ကရာဇ်(၇၆၉)ခန့်တွင် ခမ်းတီလုန်ဒေသသို့ရောက်ရှိလာကြသည် ၎င်းတို့နှင့်အတူ ရဟန်းသံဃာတော်များလည်း ပါလာကြောင်း သိရှိရပါသည်။ စင်ကျမ်မိန်းဟိန်းဟောက်သည် ပျက်စီးယိုယွင်းနေသော ကောင်းမွန်စေတီတော်ကို ဉာဏ်တော်ကိုးတောင်အထိ ပြန်လည်ပြုပြင် တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ ထိုအချိန်မှစ၍ ခမ်းတီပြည်တွင် ဗုဒ္ဓသာသနာတော် ပြန်လည်ထွန်းကားပြန်ပွားလာခဲ့လေသည်။ အေဒီ(၁၃၁၅)ခန့်တွင် စင်ဆမ်လုန်ခမ်းတီပြည်သို့ ရောက်ရှိလာသောအခါမှစ၍ သာသနာရေးကိစ္စရပ်များကို မိုးကောင်းနှင့်ပုဂံနေပြည်တော်များသို့ ဆက်သွယ်ဆောင်ရွက်ခဲ့ပြီး သာသနာရေးလုပ်ငန်းများ ပိုမိုတိုးတက် ပြန့်ပွားလာခဲ့ပါသည်။

စင်ကျမ်မိန်းဟိန်းဟောက် ပြုပြင်ခဲ့သော ကောင်းမွန်စေတီတော်ကို မန်နေစော်ဘွားကြီးစင်ဖမြဲအောင်က ဉာဏ်တော်(၅၀)တောင်မြင့်အောင် တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ ထိုနောက် ကောဇာသက္ကရာဇ် ၁၂၄၀ တွင် လုတ်ခွန်စော်ဘွားကြီးစင်ဖခန်ဆိုင်က စေတီအဟောင်းကို ငုံ့၍ ဉာဏ်တော်(၆၄)တောင်အထိမြင့်အောင် ပြုပြင်တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ ကောဇာသက္ကရာဇ် ၁၃၁၂ ခုနှစ်တွင် ခမ်းတီလုန်ဒေသ၌ မြေငလျင်ကြီးစွာ တုန်လှုပ်ခဲ့သဖြင့် ကောင်းမွန်စေတီတော်၊ ခေါင်းလောင်တော်မှအထက် ပြိုကျပျက်စီးခဲ့သဖြင့် လုတ်ခွန်စော်ဘွားစင်ဖမန်း ဦးဆောင်၍ စေတီတော်ကို (၅၇)တောင်မြင့်အောင် ပြုပြင်မွမ်းမံခဲ့ပါသည်။ လက်ရှိနောက်ဆုံး နအဖစစ်အစိုးရလက်ထက် (၂၀၀၂)ခုနှစ်တွင် နိုင်ငံတော်မှ ဦးစီး၍ ဉာဏ်တော်အမြင့်(၇၂)တောင်အထိ မူလလက်ရှိ စေတီတော်ကို ငုံ့၍ ပြုပြင်မွမ်းမံခဲ့ပါသည်။

ထိုသို့ပြုပြင်မွမ်းမံခဲ့ရာတွင် စေတီ၏တတိယပစ္စယံအထိ တိုင်းခမ်းတီရှမ်းတိုင်းရင်းသားတို့ တည်ဆောက်ခဲ့သော ရှေးမူလလက်ရာ ပုံစံအတိုင်း တည်ဆောက်ထားရှိပြီး အပေါ်ပိုင်းကိုမူ ရွှေတိဂုံစေတီတော်၏ ပုံစံအတိုင်း ပြုပြင်တည်ဆောက်ခဲ့ပါသည်။ စေတီတော်၏ မုခ်များအနီးတွင် တည်ထားခဲ့သော ခြင်္သေ့ ကျား ဝသုန္ဒရီနတ်သမီးနှင့်ဘီလူးရုပ်များကို နဂိုနေရာများတွင် ပြန်လည်တည်ဆောက်ထားသော်လည်း ၎င်းရုပ်ထုများသည် မူလတည်ထားခဲ့သောအရွယ်အစားကဲ့သို့

ထည်ဝါခန့်ညားခြင်း မရှိပဲ လှပမှုမရှိသည့်အပြင် ရုပ်ထုများမှာလည်း အရွယ်အစားအားဖြင့် သေးငယ်နေသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

ထေရဝါဒကို ကျင့်သုံးပြီး တစ်ဖက်တွင် မိရိုးဖလာနတ်ကို ပသလေ့ရှိသည့်အထောက်အထားများကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ထိုယုံကြည်ချက်အယူအဆကို (ဖူခိုဆောင်ဟောင်း)လက်ရမ်းနှစ်ဖက်ကိုင်သည်ဟုအဆိုရှိသည်။ ဆိုလိုသည်မှာ လောကုတ္တရာကောင်းကျိုးအတွက် ဘုရား တရား သံဃာ ရတနာသုံးပါးကို ဆည်းကပ်ကိုးကွယ်ပြီး တစ်ဖက်တွင် လောကီကောင်းကျိုးများ အောင်မြင်ရရှိစေရန် မိရိုးဖလာနတ်များကို ပသခြင်း ဖြစ်သည်။ ထိုအချိန်အခါက အိမ်တိုင်း မိသားစုတိုင်းတွင် မိရိုးဖလာ ဘိုးဘွားနတ်များကို ပသကြသကဲ့သို့ တစ်ရပ်လုံး တစ်ရွာလုံး စုပေါင်း၍ ပသရသော အများနှင့်ဆိုင်သည့်မိရိုးဖလာနတ်များ ရပ်ရွာတိုင်းတွင် ရှိကြောင်း သိရပါသည်။ ယနေ့အထိတိုင် ရွာတိုင်းတွင် (စပ်ဆေမိန်း)ခေါ် မြို့ရွာစောင့်နတ်များနေရာကို တောအုပ်လေးများဖြင့် သတ်မှတ်ထားရှိပြီး အချို့ရွာများတွင် လိုအပ်သည့်အခါ ပသနေကြသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

ထိုမိရိုးဖလာနတ်များကို ပသနေသောအချိန်တွင် ခမ်းတီလုန်ဒေသရှိ (၇)နယ်မှ စော်ဘွားများပင့်လျှောက်ချက်အရ ဟူးကောင်း တနိုင်ရိုး မိန်းခွမ်ဇာတိမိန်းခွမ်ဆရာတော်(ရာဇာဂုရုဘွဲ့တံဆိပ်တော်ရ ပယင်းတွင်းဆရာတော်)သည် ကောဇာသက္ကရာဇ် ၁၂၄၈ တွင် ကြွရောက်တော်မူသည်။ ဆရာတော်က မိရိုးဖလာနတ်ပသခြင်းသည် ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာတွင် အလွန်ယုတ်ညံ့မှားယွင်းသောအယူဖြစ်ကြောင်း၊ ထို့ကြောင့် မိရိုးဖလာနတ်ပသသည့်အယူဝါဒကို လုံးဝစွန့်ပယ်ပြီး ရတနာသုံးပါးကိုသာ စင်ကြယ်စွာ ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ရမည့်အကြောင်း ခမ်းတီလုန်ဒေသအနှံ့ ကြွရောက်တော်မူ၍ သွန်သင်ပြသဟောကြားတော်မူခဲ့လေသည်။ ထိုအချိန်မှစ၍ တိုင်းခမ်းတီတို့သည် မိရိုးဖလာနတ်ကို ပူဇော်ပသသည့်အယူအဆကို လုံးဝစွန့်လွှတ်ခဲ့ကြောင်း သိရှိရပါသည်။ ထို့ကြောင့် တိုင်းခမ်းတီရမ်းတိုင်းရင်းသားတို့တွင် နတ်ပသသော အယူအဆယုံကြည်မှု မရှိခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ဝတ်စားဆင်ယင်မှု

ရမ်းမျိုးနွယ်စုယောက်ျားများသည် ရှမ်းဘောင်းဘီကို ဝတ်ဆင်ကြသော်လည်း တိုင်းခမ်းတီရမ်းနှင့်တိုင်းလိုင်ရမ်းအမျိုးသားတို့သည် ယနေ့အထိ ပုဆိုး(လုံချည်)ကို ဝတ်ဆင်လျက် ရှိနေသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ၎င်းကိစ္စနှင့်ဆက်စပ်၍ မိုင်းပေါင်(မိုင်းကောင်း)သမိုင်းတွင် အင်္ဂလိပ်များ၏ ရေးသားချက် မှတ်တမ်းအရ မိုင်းကောင်းစော်ဘွား စင်အုန်ခွမ်(ဆေအုန်ဖ)၏ ထူးခြားသည့်ဆောင်ရွက်ချက်နှစ်ရပ်မှာ အေဒီ ၁၅၉၆ တွင် မိုင်းပေါင်နိုင်ငံမှ တိုင်းရမ်းတို့သည် မြန်မာတို့၏ ဆံပင်အထားအသိုပုံစံနှင့်အဝတ်အထည် ဝတ်ဆင်ခြင်း(ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှု)ပုံစံလေ့တို့ကို အတုယူကူးပြောင်းစေနိုင်ခဲ့ခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ထိုအချိန်မှစ၍ တိုင်းခမ်းတီနှင့်တိုင်းလိုင်ယောက်ျားများ ပုဆိုး(လုံချည်) စတင်ဝတ်ဆင်လာခဲ့ခြင်း ဖြစ်မည်ဟုယုံကြည်ရပါသည်။

မှီငြမ်းကိုးကားသော စာအုပ်စာတမ်းများ-

- (၁) တိုင်းခမ်းတီ ရှေးစာလိပ်၊ ပုရပိုက်သမိုင်းနှင့်ဓမ္မသတ်ကျမ်းများမှ အထောက်အထားများ
- (၂) တိုင်းခမ်းတီ သံဃသာသနာ့နဂ္ဂဟအသင်းမှ ပြုစုသော တိုင်းခမ်းတီသမိုင်းသုတေသနစာတမ်း
- (၃) မြန်မာ့စွယ်စုံကျမ်း အတွဲ(၂) နှင့် (၁၁)
- (၄) ဦးစောနွဲ့ရွှေယုံနှင့်ဦးစောနွဲ့ဆားတော် ပြုစုသော ကောင်းမူးလုန်သမိုင်း
- (၅) ဦးအောင်ဘ၏ တိုင်းခမ်းတီသမိုင်း ဒုတိယစာအုပ် စာ-၃၆
- (၆) ဦးစောနွဲ့မောင်းခွန် ပြုစုသော တိုင်းခမ်းတီစာပေသမိုင်း
- (၇) India's North-east Frontier by Verrier Elwin
- (၈) The Tai Khamti Compiled by Lila Gogoi Assam India